

MAKSÜR ve MEMDÜD

şekillenmesinden ortaya çıkan zorluklar üzerine “el-maksûr ve'l-memdûd” vb. adlar taşıyan risâleler kaleme almışlardır. Bu risâlelerde ayrıca kelimelerin anlam ve kullanım özellikleriyle kullanım kuralları incelenmiştir.

Bu tür kelimelerin bir araya toplanıp açıklandığı risâleler, II. (VIII.) yüzyılda telifine başlanan konu sözlüklerinin de bir bölümünü oluşturmuştur. Bir kısmı alfabetik olarak, bir kısmı da ilk harfinin mahrecine göre tertip edilen ve İbn Düreyd'in *el-Makşûre*'si ile İbn Mâlik et-Tâî'nin eseri dışında diğerleri mensur olan bu risâlelerin müellifleri arasında Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ, Asmaî, Kâsım b. Sellâm, İbnü's-Sikkî, Ebû Hâtim es-Sicistânî, Müberrred, Mufaddal b. Seleme, Zeccâc, İbn Keysân, Muhammed b. Cerîr et-Taberî, İbn Düreyd, Muhammed b. Osman el-Ca'd, Niftaveyh, Ahmed b. Vellâd, Ebû Ali el-Kâfî, Ebû Ali el-Fârisî, İbnü'l-Kütiyye, İbn Hâleveyh, İbn Dürüsteveyh, İbn Cinnî, İbn Sîde, Ahmed b. Muhammed el-Haz-zâz, Ebû'l-Muzaffer İbn Hübeyre, Ebû Bekir İbnü'l-Enbârî, Kemâleddin el-Enbârî ve İbn Mâlik et-Tâî'nin adı zikredilebilir. İbn Düreyd'in *el-Makşûre*'si İstanbul (1300), Kahire (1324) ve Dimaşk'ta (1928) şerhiyle birlikte basılmış, Mehdî Ubeyd Câsim tarafından ilmî neşri gerçekleştirilmiş (*el-Mevrid*, XIII/1, Bağdad 1984, s. 183-200, İbn Hişâm el-Lahmî şerhiyle birlikte), üzerine birçok şerh yazılmıştır (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1807-1808). Bunlardan Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ (nşr. Abdülilâh Nebhân – M. Hayr el-Bikâî, Dimaşk 1983), Ahmed b. Vellâd (nşr. Brûnleh, Leiden 1900; Kahire 1326/1928), Niftaveyh (nşr. Hasan Şâzelî Ferhûd, Kahire 1980), İbnü'l-Enbârî (nşr. Atıyye Âmir, Beyrut 1962) ve İbn Mâlik'in (nşr. Şinkitî, Kahire 1329) risâleleri zikredilebilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Müberrred, *el-Muktedab* (nşr. M. Abdülhâlik Uzeyme), Kahire 1386/1966, III, 78-88; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Şüveymî), s. 250, 264, 267, 277, 278, 284, 304, 331, 337, 339, 370, 374, 384; İbn Yâiş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, Beyrut, ts. (Âlemü'l-kütüb), VI, 36-42; İbn Hişâm en-Nahvî, *Evdahu'l-mesâlik ilâ Elfıyyeti İbn Mâlik* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Beyrut 1987, s. 295-297; a.mlf., *Şerhu Şüzûri'z-zeheb* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Kahire 1385, s. 65; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1461-1462, 1807-1808; Ahmed Nâsif Câsim, *ed-Dîrâsâtü'l-luğaviyye ve'n-naḥviyye fi Mısr*, Kahire 1977, s. 246-255; a.mlf., “Eşerü'l-makşûr ve'l-memdûd li'bn Vellâd fi'l-ḥareketi'l-luğaviyye”, *Mecelletü Âdâbi'l-Müstansırıyye*, II, Musul 1977, s. 9 vd.; Ahmed eş-Şerkâvî İkbâl, *Mu'cemü'l-me'âcim*, Beyrut 1407/1987, s. 272-279.



KENAN DEMİRAYAK

MAKSÛRE

(bk. MAHFİL).

MAKTA'

(مقطع)

Gazel ve kasidenin
son beyti

(bk. BEYÎT; GAZEL; KASİDE).

MAKTA'

(المقطع)

Üzerinde
kamış kalem ağzının
kesilip düzeltildiği alet.

“Üstünde kesim yapılan alet” mânasıyla sözlükte yer alan makta' kelimesi Türkçe'ye yanlış olarak yerleşmiş olup doğrusu “kesmek, yontmak” anlamındaki katt kökünden gelen mikattadır (üzerinde kalem ağzı kesilen alet). Çoğunlukla eni 2-3 cm., boyu 10-20 cm. olan, 2-3 mm. kalınlığında kemik veya fildişinden yapılmış bir plakadan ibaret makta'ların yapılarak şeklinde boyu kısa olanları da vardır; bunlar maden veya deriden yapılmış ince bir zincirle divite bağlanır ve gerektiğinde kullanılır. Basitleri kemikten, kıymetlileri fildişinden yapılan makta'ların abanoz ağacından, boynuz, bağa ve sedeften olanlarına da rastlanır. Gümüşten, sarı madenden veya üstü altın kakmalı taban demirinden imal edilmiş makta'larda kalem kesileceği yere fildişinden küçük bir parça tutturulmuştur. Çünkü kalem

ağzı sert bir zeminde kesilirse kalemtraşın “tıg” veya “namlu” denilen ağır kısmı dönerek keskinliğini kaybeder. Bu sebeple makta' yapımında kalemtraşın keskinliğine zarar vermeyen fildişi gibi sertliği az maddeler tercih edilmiştir.

Önce sol elin ayasına yaslanarak ucu dil şeklinde yontulan kamış kalem daha sonra makta' üstüne yatırılıp ağzı eğri olarak kesilir (katt-ı kalem). “Kalem ağzının dikine kesilmesi veya çatlatılması” demek olan “şak” işlemiyle kalem elde tutulurken yapılabileceği gibi istenirse makta' üstünde de gerçekleştirilebilir. Ancak her iki durumda da kalem oynamadan sabit kalabilmesi için makta' üzerinde “hâne-i kalem, kalem yastığı, kalem yuvası” denilen ve kalem çapı kadar yivi bulunan bir yuva çıkıntısı yapılmıştır.

Makta' imali, dergâhların açık olduğu devirlerde mevlevîhânelere gelir sağlamak için Mevlevî dervişleri tarafından ince bir sanat haline getirilmiş, makta' üzerine çakı, mil ve kıl testere ile gayet ince oygularla Mevlevî sikkisi, nakış, çiçek ve yazı gibi (çoğunlukla Hz. Mevlânâ'nın ismi) gibi tezyinî unsurlar işlenmiştir. Bilhassa XIX. yüzyıla ait sanat değeri taşıyan böyle makta'ların dip tarafında Fikrî, Resmî, Sırrî gibi makta' sanatkârlarının imzalarına da rastlanır. Kızıldeniz sedeflerinden özenle yapılan, baş makamına Kubbetü's-sahre'nin ekseriya kabartma olarak işlendiği sedef makta'lara da yapıldığı şehrin adı dolayısıyla “Kudüs işi” denilmektedir.

Kâtipler veya hattatlar makta' bulamadıkları âcil durumlarda kalem gövdesini sol elin üçüncü ve dördüncü parmakları arasına sıkıştırıp ağzını baş parmak tırnağı üstünde kalemtraşla kesmek yoluna giderler.

BİBLİYOGRAFYA :

Gülzâr-ı Savâb, s. 105; Nurettin Rüştü Bün-gül, *Eski Eserler Ansiklopedisi*, İstanbul 1939, s. 162; A. Süheyl Ünver, “Türk İnce El Sanatları Tarihi Üzerine”, *Atatürk Konferansları I*, Ankara 1964, s. 111-112; Mahmud Bedreddin Yazır, *Medeniyet Âleminde Yazı ve İslâm Medeniyetinde Kalem Güzeli*, Ankara 1974, II, 171, 176-177; M. Uğur Derman, “Makta'”, *Âletler ve Âdetler*, İstanbul 1987, s. 45-46; a.mlf., “Kalem I”, *İslâm Düşüncesi*, sy. 3, İstanbul 1967, s. 173-175; a.mlf., “Kalemtraş ve Makta'lar”, *İlgi*, sy. 19, İstanbul 1974, s. 40-43; a.mlf., “Maktalar”, *P Sanat Kültür Antika*, sy. 12, İstanbul 1999, s. 136-139; a.mlf., “Makta'”, *TA*, XXIII, 204; Filiz Çağman – Şüle Aksoy, *Osmanlı Sanatında Hat*, İstanbul 1998, s. 22-25; Pakalın, II, 534.



M. UĞUR DERMAN

Makta' örnekleri: a) Demir, b) Sedef, c) Fildişi, d) Bağa, e) Fildişi

